

WIKTOR WĘGLEWICZ
BIBLIOTEKA NARODOWA W WARSZAWIE

JEŃCY Z UKRAIŃSKIEJ ARMII HALICKIEJ I INTERNOWANE OSOBY CYWILNE Z GALICJI WSCHODNIEJ W OBOZIE JEŃCÓW NR 2 W WADOWICACH (1918-1920)¹

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. Polacy zmuszeni byli toczyć walki w obronie świeżo budowanego państwa. Jednym z efektów tych walk było pojawienie się mas jenieckich w obozach, rozsianych po całym ówczesnym obszarze Rzeczypospolitej. Takim miejscem były również Wadowice, gdzie już w okresie wielkiej wojny przebywali jeńcy. Badania nad dziejami obozu mają długą tradycję. Pionierami w nich byli Zbigniew Karpus oraz Ihor Sribniak, którzy w swoich pracach z lat 90. XX w. przedstawili wybrane fakty, tyżące się głównie pobytu jeńców sowieckich oraz internowanych z armii Ukraińskiej Republiki Ludowej atamana Symona Petlury². Drugi z wymienionych badaczy opublikował również trzy artykuły, także dotyczące przebywania internowanej Armii URL w obozie w 1921 r.³ Autor niniejszego artykułu w 2016 r. opublikował rezultaty swoich badań, w których zarysował funkcjonowanie obozu przez cały okres jego istnienia jako polskiej jednostki penitencjarnej⁴. Mimo

¹ Niniejszy artykuł powstał w ramach grantu NCN Etiuda 6, nr umowy UMO-2018/28/T/HS3/00268 (Jeńcy i internowani ukraińscy z Galicji Wschodniej w polskich obozach w latach 1918-1921).

² Z. Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy w Polsce w latach 1918-1924*, Toruń 1997; I. Срібняк, *Обеззброєна, але нескорена: інтернована Армія УНР у таборах Польщі і Румунії (1921-1924 рр.)*, Київ 1997.

³ I. Срібняк, *Лагерь интернированных Войск УНР в Вадовицах, Польшиа (условия пребывания и моральное состояние военнослужащих в мае-июле 1921 г.)*, „Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки” вип. 26, 2017, s. 124-140; *idem*, *Особенности функционирования Общевоинской кадетской школы армии УНР в мае-октябре 1921 г. во время интернирования в Польше („вадовицкий период”)*, „Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки”, номер 4, 2014, s. 71-76; I. Sribnyak, *Internowani żołnierze Armii URL w Wadowicach (pierwsza połowa 1921 r.): szczegóły pobytu i stosunku z polskim dowództwem obozu (w świetle źródeł ukraińskich)*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny”, 2017, nr 20, s. 87-99.

⁴ W. Węglewicz, *Zarys dziejów obozu jeńców w Wadowicach w latach 1918-1921*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny”, 2016, nr 19, s. 163-178.

istniejącej już dość bogatej literatury zagadnienie to nadal nie zostało wyczerpane. Szczególnie mało wiadomo na temat pobytu jeńców i internowanych narodowości ukraińskiej z Galicji Wschodniej w obozie w okresie wojny polsko-ukraińskiej, jak również po jej zakończeniu. Celem artykułu jest więc wypełnienie tej luki. W związku z tym zostaną poruszone następujące zagadnienia: kto był internowany w obozie, kto obozem dowodził, w jaki sposób przybywały transporty do obozu, a także: kwestie liczebności, warunków materialnych, żywienia, pracy, stanu sanitarnego obozu i śmiertelności osadzonych tam Ukraińców.

Baza źródłowa oparta jest na polskich dokumentach wojskowych oraz relacjach ukraińskich. W odniesieniu do źródeł polskich trzeba skonstatować, iż są to przede wszystkim źródła pośrednie, to jest różnego rodzaju dokumenty, pochodzące z Ministerstwa Spraw Wojskowych⁵ lub Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego⁶, Dowództwa Okręgu Generalnego Kraków⁷, Departamentu Sanitarnego MSWojsk i innych szczebli administracji wojskowej. Są one obecnie przechowywane w Centralnym Archiwum Wojskowym Wojskowego Biura Historycznego w Warszawie⁸. Niestety dokumentacja obozu została w całości utracona (prawdopodobnie w okresie II wojny światowej), dlatego też potwierdzenie wielu faktów jest problematyczne. Jeśli chodzi o źródła proveniencji ukraińskiej, są to relacje i wspomnienia zachowane w spuściźnie Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki (część znajduje się w Warszawie, w Bibliotece Narodowej, część we Lwowie)⁹ oraz – bardzo cenne – relacje, listy, skargi oraz protokoły wizytacji, które gromadził Ukraiński Komitet Obywatelski¹⁰ we Lwowie na bieżąco, to jest w 1919 i 1920 r. Oprócz wymienionych źródeł w artykule wykorzystano prasę ukraińską (w polskiej nie znaleziono artykułów, odnoszących się do obozu), dokumenty opublikowane, wspomnienia oraz opracowania.

Omawiana w artykule problematyka wiąże się z wybuchem wojny polsko-ukraińskiej. Pierwsi jeńcy trafili do polskiej niewoli już 1 listopada 1918 r., tuż po rozpoczęciu walk o Lwów. W pierwszych tygodniach do polskiej niewoli trafiali głównie ci, których wzięto do niewoli w czasie walk o Lwów i Przemyśl; pierwsi cywile zostali internowani w Przemyślu 11 listopada 1918 r. Byli to członkowie miejscowej Ukraińskiej Rady Narodowej. Większość wojskowych została wzięta do niewoli podczas intensywnych walk w okresie od maja do lipca 1919 r. Internowania zaś

⁵ Dalej: MSWojsk.

⁶ Dalej: NDWP.

⁷ Dalej: DOG Kraków.

⁸ Dalej: CAW-WBH.

⁹ Dalej: NTSz.

¹⁰ Dalej: UKO.

trwały na całym obszarze Galicji Wschodniej, znajdującym się pod kontrolą strony polskiej od listopada 1918 r. do jesieni 1919 r., i ponownie późnym latem 1920 r. (dotyczyło to nielicznej grupy, która poparła bolszewików po ich wkroczeniu do Galicji Wschodniej w lipcu i sierpniu 1920 r.). Łącznie przez polską niewolę przeszło około 45 000 jeńców wojennych i internowanych ukraińskich z Galicji Wschodniej. Zostali oni pomieszczeni w kilkunastu obozach na obszarze całej ówczesnej Polski, jak np. Dąbie koło Krakowa, Strzałkowo (w Królestwie Polskim), Pikulice pod Przemyślem, Modlin, Dęblin czy obozy zlokalizowane w twierdzy Brześć Litewski (Bugszopy, Fort Berga i Koszary Grajewskie), a w 1920 r. również Tuchola na Pomorzu¹¹. Wśród nich był także obóz w Wadowicach.

Dzieje obozu jenieckiego w Wadowicach rozpoczynają się w 1915 r., kiedy po wiosennych ofensywach armii pruskiej i austro-węgierskiej w niewoli tych krajów pojawiło się wielu jeńców rosyjskich. Wówczas został utworzony K.u.K Kriegsgefangenen Lager nr I Wadowice (dokładna data nie została jeszcze ustalona). Znajdował się na polach za ówczesnym szpitalem wojskowym. Początkowo na zamieszkanie przeznaczono namioty, w późniejszym czasie zastąpione przez kilkanaście baraków, częściowo murowanych. Zostały wybudowane również budynki użytkowe, takie jak kuchnia, pralnia mechaniczna, szpital jeniecki, doprowadzono także kanalizację i bieżącą wodę z miejskiego wodociągu¹². W takiej postaci obóz funkcjonował do końca października 1918 r. W momencie przejścia władzy w Wadowicach przez Polaków został zlikwidowany, a jeńcy rosyjscy, serbscy i włoscy zostali odesłani do swoich ojczyzn. Ostatni dowódca, ppłk Michał Klemensiewicz, został przeniesiony do rezerwy (jednak nie zostało to wykonane – został pierwszym dowódcą polskiego obozu), a z byłych jeńców – Polaków utworzono 150-osobową kompanię, która weszła w skład organizowanego tam Pułku Piechoty Ziemi Wadowickiej¹³. Nie wiadomo, kiedy ostatni jeńcy z okresu I wojny światowej opuścili obóz, pewne jest jednak, iż niedługo pozostawał on pusty (jeśli w ogóle został opróżniony). Pierwsi jeńcy ukraińscy z „nowej wojny” pojawili się tam najprawdopodobniej 13 listopada 1918 r., ale należy dodać, że już wtedy znajdowali się tam artylerzyści ukraińscy, powracający z frontu francuskiego¹⁴. Oficjalny rozkaz

¹¹ Zagadnienie to zostało omówione szerzej w: Z. Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy...*, op. cit., s. 35, 47-49, 51; W. Węglewicz, *Jeńcy i internowani ukraińscy w Polsce w latach 1918-1920. Zarys problematyki, obecny stan wiedzy i postulaty badawcze*, w: *Zimowa Szkoła Historii Najnowszej 2016. Referaty*, red. M. Przeperski, Ł. Kamiński, Warszawa 2017, s. 13-23.

¹² M. Siwiec-Cielebon, *Wpływ rozbudowy infrastruktury wojskowej na rozwój przestrzenny miasta – zarys problematyki*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny”, 2009, nr 12, s. 66-67.

¹³ W. Węglewicz, *Zarys dziejów obozu jeńców...*, op. cit., s. 164-165.

¹⁴ Wobec tej kategorii internowanych wówczas termin „Heimkehrzy”. Biblioteka Narodowa w Warszawie (dalej: BN), Towarzystwo Naukowe im. Tarasa Szewczenki (dalej: NTSz), mikrofilm 92255. Поп. АНРИН

powołujący polski obóz do życia pochodzi z 8 grudnia 1918 r.¹⁵ Podporządkowano go DOG Kraków.

W latach 1918-1921 r. przez obóz przewinęło się wiele narodowości i grup. W początkowym okresie (to jest od listopada 1918 r. do końca 1919 r.) byli tu osadzeni przede wszystkim reemigranci narodowości ukraińskiej powracający z robót przymusowych w Niemczech i żołnierze ukraińscy, którzy powracali ze swoimi pułkami z frontów włoskiego i francuskiego i zostali zatrzymani, by nie dołączyli do sił walczących przeciw Polakom¹⁶. Byli tu także pomieszczeni żołnierze czescy z konfliktu o Śląsk Cieszyński (raczej niewielka liczba). Jednak przez cały 1919 r. najliczniejszą grupę stanowili jeńcy ze składu Ukraińskiej Armii Halickiej; oprócz nich w Wadowicach znaleźli się także cywilni internowani tej narodowości (część trafiła tu od razu z Galicji Wschodniej, a część została przeniesiona z powodu tyfusu panującego w Dąbiu w lutym 1919 r.)¹⁷. Od wiosny 1919 r. do obozu zaczęli przybywać również jeńcy sowieccy (ich liczba nie przekroczyła wówczas kilkuset)¹⁸. Pewną ciekawostką może być rozkaz NDWP z 8 kwietnia 1919 r., w którym poleca się grupie gen. Stanisława Szeptyckiego walczącej na Białorusi przesyłanie do Wadowic internowanych oraz tych oficerów i żołnierzy Polaków, którzy przeszli z bronią w rękę z nieprzyjacielskich armii. Zapewne chodziło tu o żołnierzy Zachodniej Dywizji Strzelców¹⁹. Wedle zarządzeń do ofensywy majowej w Galicji Wschodniej wadowicki obiekt miał przyjmować internowanych cywilnych, aresztowanych w czasie trwania operacji²⁰. Zarządzenie to jednak zmieniono i zgodnie z rozkazem MSWojsk nr 6244/Mob. z 26 lipca 1919 r. do Wadowic polecono kie-

Навольські, *Спогади про полонення, перебування в Домб'ю 1918–1919*, k. 734.

¹⁵ R. Bogusz, *Obóz dla jeńców i internowanych w Krakowie Dąbiu. Zarys historii*, „Rocznik Krakowski”, t. LXVII, Kraków 2001, s. 111. Rozkazu tego nie udało mi się odnaleźć.

¹⁶ Центральний Державний Історичний Архів України у Львові (dalej: ЦДІАУЛ), ф. 462, оп. 1, спр. 55. Relacja Hryńka Jurczynyna z obozu w Wadowicach z 3 stycznia 1919 r., л. 1.

¹⁷ Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej: AN Kraków), Starostwo Grodzkie Krakowskie (dalej: SGKr), sygn. 30. Pismo Dyrekcji Policji w Krakowie do Dowództwa Żandarmerii w Krakowie z 13 lutego 1919 r. w sprawie eskorty dla internowanych, k. 563-564.

¹⁸ L. Wyszczelski, *Jeńcy wojny polsko-rosyjskiej 1919–1920*, Warszawa 2014, s. 269.

¹⁹ Zachodnia Dywizja Strzelców była jednostką Armii Czerwonej, złożoną w większości z Polaków. Została utworzona w celu sowietyzacji Polski, dlatego też pułki miały polskie nazwy (Siedlecki, Lubelski, Warszawski). W kwietniu 1919 r. poniosła ciężkie straty w walce z oddziałami WP. W lipcu 1919 r. przeformowano ją w 52 Dywizję Strzelców. Rozkaz Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego do grupy gen. Szeptyckiego o kierowaniu jeńców czerwonoarmistów do obozów Dąbie i Wadowice z 9 kwietnia 1919 r., w: *Красноармейцы в польском плену. Сборник документов*, под ред. Н.Е. Елисеевой, З.Карпуса, Г.Ф. Матвеева, К.К. Миронова, В. Резмера, Е. Росовской и Н.С. Тархова, Москва 2004, док. 8, с. 54.

²⁰ 27 kwietnia 1919 r. MSWojsk poleciło przesyłać cywilów właśnie do Wadowic. Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego (dalej: CAW-WBH), sygn. I.301.10.332. Pismo MSWojsk do NDWP Dep. I nr 1843/Mob. z 27 kwietnia 1919 r. o przesyłaniu wszystkich jeńców wojennych tylko do Dąbia i Wadowic; W. Hupert, *Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołynia w roku 1919*, Lwów – Warszawa 1928, s. 54.

rować jeńców z Ukraińskiej Armii Halickiej, ale bez oficerów, Sowietci zaś mieli zostać przeniesieni do Strzałkowa²¹. Ustalona została również nazwa i numeracja obozu: Obóz Jeńców nr 2 w Wadowicach. W 1920 r. głównymi lokatorami byli czerwoarmiści, których szczególnie wielu znalazło się tu latem i jesienią wymienionego roku. Po operacji niemeńskiej trafili tu również Litwini²². Od grudnia 1920 r. w obozie przebywali internowani z Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej. Przewieziono tu kilka jednostek, z których najdłużej przebywały w tym miejscu 1 Dywizja Zaporoska, Samodzielna Dywizja Konna i Kamieniecka Piesza Junacka Szkoła. Na przełomie września i października nastąpił ich wyjazd do obozu w Strzałkowie, a po wyjeździe ostatnich Ukraińców i repatriacji bolszewików obóz został zlikwidowany (de facto w październiku 1921 r.)²³.

Dowódcami obozu byli: wspomniany już ppłk Michał Klemensiewicz (listopad 1918–marzec 1919), kpt. Maksymilian Kopystyński (od marca 1919 r.), mjr Józef Ostrowski (od września 1919 r.), płk Julian Fischer (styczeń 1920 r.), płk Edmund Żygałkowski (luty–kwiecień 1920 r.) i płk Kazimierz Polkowski (kwiecień 1920–grudzień 1921)²⁴. W odniesieniu do pierwszego dowódcy nie posiadamy informacji, jakim był człowiekiem i jak dowodził obozem. Inaczej w przypadku kpt. Kopystyńskiego: prof. Kyryło Studynski w czasie swojej wizyty w obozie w kwietniu 1919 r. ocenił go jako *energicznego, rozumnego i spokojnego*²⁵. Na przełomie 1919 i 1920 r. obozem dowodził płk Fiszer, człowiek dobrego charakteru, ale według jednej z relacji miał nie wiedzieć, co się dzieje w obozie, ponieważ zbyt mało stykał się z jeńcami²⁶. W lutym 1920 r. dowódcą został płk Żygałkowski. Ten z kolei wedle świadków miał często zaglądać do kieliszka, a faktyczne rządy w obozie sprawować miał jego adiutant²⁷. Od kwietnia 1920 r. do końca istnienia obozu wadowickiego dowodził nim płk Kazimierz Polkowski, który był dobrym organizatorem i za jego czasów obóz funkcjonował bardzo dobrze.

W skład etatu komendy obozu wchodził: komendant, adiutantura, ewidencja, oddział dozorczy, komisja kasowa, prowiantura, izba chorych i technik budowlany. Etyaty były wyznaczone następująco: 1 oficer sztabowy (dowódca), 6 oficerów, 2 ofi-

²¹ CAW-WBH, sygn. I.301.10.335. Rozporządzenie organizacyjne MSWojsk nr 6244/Mob. z 26 lipca 1919 r. dotyczące obozów jeńców i internowanych i oddziałów robotniczych jeńców; L. Wyszczelski, *Jeńcy...*, op. cit., s. 269.

²² Szerzej: Z. Karpus, *Wymiana jeńców wojennych między Polską a Litwą (październik 1920–styczeń 1921)*, „Zeszyty Naukowe Muzeum Wojska”, 1991, nr 5, s. 102-109.

²³ W. Węglewicz, *Zarys dziejów obozu jeńców...*, op. cit., s. 165.

²⁴ L. Wyszczelski, *Jeńcy...*, op. cit., s. 268.

²⁵ ЦДДАУЛ, ф. 462, оп. 1, спр. 40. Brudnopis raportu z wizytacji obozu w Wadowicach w kwietniu 1919 r., л. 13.

²⁶ З життя в таборі полонених в Вадовичах, „Нова Рада”, 31.01.1920.

²⁷ Домбе і Вадовиці, „Вперед”, ч. 73, 28.03.1920.

cerów – lekarzy, poza tym kilkunastu podoficerów, urzędników wojskowych, pisarzy w kancelarii, łącznie 72 osoby²⁸.

Początkowo w obozie służył oddział wartowniczy stworzony *ad hoc* z kompanii powiatowej (liczyła 150 osób). Kompania ta wystawiała 25 posterunków w obozie, podczas gdy pożądanym było wystawienie 31 posterunków. W dodatku służbę w niej pełnili ludzie młodzi i ze względu na mały stan liczebny byli oni przemęczeni²⁹. DOG Kraków zarządziło więc zwiększenie liczby wartowników w Wadowicach do 200 ludzi. Niestety nadal nie uzyskano sanacji stosunków, gdyż DOG Kraków poleciło oczyścić personel z ludzi niepewnych i zdemoralizowanych. Stwierdzano ponadto, iż do służby wartowniczej brano ludzi mniej zdatnych do służby frontowej lub przybywających po długiej tułaczce, fizycznie lub moralnie wyczerpanych, lub także dopiero co przybyłych z domów w cywilnym ubraniu, co wpływało ujemnie na dyscyplinę³⁰. W późniejszym okresie, zgodnie z rozkazem MSWojsk Departament I nr 3055/Mob. z 31 maja 1919 r., zreorganizowano oddziały powiatowe na bataliony wartownicze. Na terenie DOG Kraków zorganizowano ich pięć³¹. Dla wadowickiego obozu utworzono oddzielną kompanię w celu pełnienia tam służby wartowniczej. Etat jej wynosił 245 osób, a byli to: dowódca w stopniu kapitana i 4 oficerów oraz 240 podoficerów i żołnierzy, podzielonych na 4 plutony³². W marcu 1920 r. w Wadowicach kompania wartownicza liczyła 230 ludzi zajmujących 3 baraki³³.

Jak zostało wspomniane, pierwsi jeńcy ukraińscy z trwającej wojny pojawili się w obozie w listopadzie 1918 r., prawdopodobnie przed 15 dniem tegoż miesiąca. Odnosić do transportów posiadamy niestety jedynie wrywkowe dane: ze stacji rozdzielczych jeńców w Brygidkach i Przemysłu do Wadowic odeszły następujące transporty:

- 2 maja 1919 r. – Stacja Rozdzielcza we Lwowie – 465 osób do Dąbia i Wadowic.
- 31 maja 1919 r. – Stacja Zborna Jeńców we Lwowie – 92 jeńców do Wadowic.
- 13 czerwca 1919 r. – Stacja Zborna Jeńców we Lwowie – 1442 jeńców do Wadowic³⁴.

²⁸ CAW-WBH, sygn. I.301.10.356. Etaty obozów w Wadowicach, Łańcucie i Pikulicach z [1919 r.].

²⁹ CAW-WBH, sygn. I.304.1.11. Pismo Komendy Okręgu WP w Wadowicach do DOG Kraków P.L.71 z 9 stycznia 1919 r. w sprawie służby wartowniczej w obozie jeńców Wadowice; Pismo Komendy Miasta Krakowa do DOG Kraków L.p. 104/res. z 15 stycznia 1919 r. w sprawie kompanii wartowniczej w obozie jeńców Dąbie.

³⁰ *Ibidem*, Raport DOG Kraków do Sztabu Generalnego i DWP na GW nr IV/362 z 8 lutego 1919 r. w sprawie zmian, zaprowadzonych w obozach jenieckich okręgu.

³¹ CAW-WBH, sygn. I.300.7.92. Dodatek do rozkazu DOG Kraków nr I-1300 z 25 czerwca 1919 r. w sprawie formowania batalionów wartowniczych.

³² *Ibidem*, Etaty kompanii wartowniczych w Dąbiu i Wadowicach.

³³ CAW-WBH, sygn. I.300.62.30. Protokół z inspekcji sanitarnej plk. dr. Rodzińskiego w obozie w Wadowicach 29 i 30 marca 1920 r.

³⁴ CAW-WBH, sygn. I.304.1.63. Spis jeńców i internowanych z transportu nr VIII z 2 maja 1919 r.; CAW-WBH,

Obóz musiał osiągnąć wówczas maksymalną pojemność, gdyż pismem z 27 czerwca 1919 r. MSWojsk jeszcze raz prosiło NDWP o nieprzysyłanie jeńców do Wadowic, gdyż obóz jest przepełniony, a zamiast tego odsyłanie ich do Brześcia Litewskiego³⁵. Nie są znane transporty do obozu latem 1919 r., natomiast w styczniu 1920 r. przetransportowano do Wadowic oficerów i żołnierzy UAH, pozostających w twierdzy w Brześciu Litewskim po likwidacji tamtejszych obozów. Transport ten odbywał się w trudnych warunkach – 300 Ukraińców i bolszewików wtłoczono do wagonów bez pieców. Droga trwała sześć dni bez wyżywienia, dopiero piątego dnia w Częstochowie jeńcy otrzymali czarną kawę³⁶. Z obozu wychodziły także transporty w innym kierunku: w styczniu 1920 r. wojskowe władze polskie podjęły decyzję o koncentracji wszystkich oficerów UAH w Strzałkowie. Z Wadowic wyruszył transport o nieustalonej liczebności (bezpośredni uczestnik tego wydarzenia notował, iż w wagonie umieszczono 36 oficerów, czy byli to wszyscy – nie wiadomo)³⁷. W czasie transportu jedna osoba zmarła, a reszta przybyła do miejsca przeznaczenia chora (wynikało to ze złego przygotowania transportu – wydano żywność jedynie na trzy dni, a podróżowano pięć lub sześć). W drugiej połowie marca 1920 r. znów zapadła decyzja o przeniesieniu oficerów do Wadowic. Transport wyruszył ze Strzałkowa 24 dnia tegoż miesiąca i po sześciu dniach znalazł się w miejscu przeznaczenia. Jednakże wydany prowiant (chleb i ser) wystarczył jedynie na cztery dni, a po przyjeździe do obozu poddano jeńców kwarantannie w brudnym baraku, w dodatku ogrodzonym drutem kolczastym i izolowanym przez wartowników³⁸. Z Wadowic w drugiej połowie czerwca 1920 r. wywieziono 31 oficerów do Kalisza, a stamtąd 18 lipca – do Tucholi (przybyli tam 21 lipca)³⁹.

Chociaż obóz w Wadowicach był przeznaczony przede wszystkim dla wojskowych, za jego drutami znalazło się też nieco cywilnych Ukraińców. Z bardziej znaczących osób internowano tu: dr. Stepana Ardana, adwokata z Lubaczowa (internowanego w grudniu 1918 r.)⁴⁰, prawnika dr. Mychajłę Wołoszyna (aresztowanego we

sygn. I.301.10.357. Pismo MSWojsk do NDWP nr 5003/Mob. z 27 czerwca 1919 r. w sprawie niekierowania jeńców do Wadowic i przysłania 250 jeńców do Modlina.

³⁵ CAW-WBH, sygn. I.301.10.357. Pismo MSWojsk do NDWP nr 5003/Mob. z 27 czerwca 1919 r. w sprawie niekierowania jeńców do Wadowic i przysłania 250 jeńców do Modlina.

³⁶ BN, NTSz, mikrofilm 92035. Wspomnienia z niewoli czet. J.G., 1919-1920 r., k. 281v.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ BN, NTSz, mikrofilm 92035. Wspomnienia z niewoli czet. J.G., 1919-1920 r., k. 291; 3 таборів полонених, „Вперед”, ч. 82, 8.04.1920.

³⁹ BN, NTSz, mikrofilm 92035. Wspomnienia z niewoli czet. J.G., 1919-1920 r., k. 291v; *Ibidem*, mikrofilm 69010. Pamiętnik czet. Karla Czykały (zapis z 21 lipca 1920 r.), л. 434.

⁴⁰ Stepan Ardan (1878- ?) – ukraiński adwokat z Lubaczowa. Aresztowany 7 grudnia 1918 r., internowany w Dąbju i Wadowicach.

Lwowie w grudniu 1918 r.)⁴¹ czy Kyryła Walnyckiego⁴², będącego jednym z filarów galicyjskiego ruchu moskwofilskiego, internowanego w lutym 1919 r.⁴³

Ustalenie dokładnej liczby jeńców i internowanych ukraińskich z Galicji Wschodniej w Wadowicach nastęrcza dużych problemów. Związane jest to zarówno z niezachowaniem się dokumentacji własnej obozu (w tym rejestrów więźniów), jak i dużymi różnicami w dostępnych danych. Pojemność obozu została ustalona przez MSWojsk w sierpniu 1919 r. na 5000 osób, w 1920 r. została znacznie zwiększona⁴⁴. Najwcześniejsze dane pochodzą z początku 1919 r. Zgodnie ze sprawozdaniem kpt. Kopystyńskiego 10 stycznia 1919 r. w obozie było 750 żołnierzy UAH i 1226 internowanych, razem 1976 osób⁴⁵. Problem w tym, że w tej drugiej rubryce umieszczono zarówno tych z obecnej wojny, jak i powracających z robót w Niemczech i z frontów wielkiej wojny. Miesiąc później miało tam być 600 żołnierzy UAH plus nieznaną nam liczbą cywilów⁴⁶. Wedle sprawozdania prof. Kyryła Studynskiego z końca kwietnia 1919 r. w Wadowicach przebywało 3520 osób, z czego ponad 1600 powracających z frontów włoskiego i francuskiego. Jeńców było 1138, a internowanych – 2382⁴⁷. Jeśli więc odejmiemy powracających z wielkiej wojny, to otrzymamy około 1900 jeńców i internowanych z konfliktu o Galicję Wschodnią. Latem 1919 r. przetrzymywana tam Julia Wasiakiwna oceniała liczbę przebywających w Wadowicach na *do 3000 osób*⁴⁸, 12 października 1919 r. Ukraińska Misja Wojskowa naliczyła 43 oficerów – Haliczan, ok. 1000 szeregowych i ok. 220 internowanych, razem ok. 1260⁴⁹. Wedle wykazu półmiesięcznego z 31 października było tu 1357 oficerów i żołnierzy UAH oraz 267 internowanych⁵⁰. Odmienne są za to dane podane przez „Wpered”: w końcówce listopada 1919 r. miało

⁴¹ Mychajło Wołoszyn (1877- ?) – ukraiński adwokat ze Lwowa. Aresztowany tamże 23 grudnia 1918 r., jako chory przebywał w szpitalach we Lwowie i Krakowie, od lutego 1919 r. internowany w Dąbiu i Wadowicach.

⁴² Kyryło Walnycki (1889-1937?) – ukraiński polityk, jeden z przywódców ruchu moskwofilskiego w Galicji Wschodniej. Po aresztowaniu spędził 10 miesięcy w obozach internowanych. Po wyjściu na wolność był redaktorem gazety „Prikarpatkaja Rus”. Wyjechał do ZSRS w 1930 r., gdzie zginął prawdopodobnie w czasie wielkiej czystki.

⁴³ ЦДІАУЛ, ф. 211, оп. 1, спр. 68. Dokumenty dotyczące internowania dr. Stepana Ardana, л. 2-3; ЦДІАУЛ, ф. 146, оп. 8, спр. 3046. Protokół przesłuchania dr. Mychajła Wołoszyna z 29 kwietnia 1919 r. w obozie w Dąbiu, л. 60; ЦДІАУЛ, ф. 212, оп. 1, спр. 30. Pismo Dowództwa Żandarmerii przy DOG Kraków do Komisji Rządzącej O.I.D. L.237 z 25 lutego 1919 r. w sprawie internowania Walnyckiego, л. 2.

⁴⁴ CAW-WBH, sygn. I.301.10.333. Pojemność obozów jenieckich na dzień 8 sierpnia 1919 r.

⁴⁵ CAW-WBH, sygn. I.304.1.11. Raport kpt. Maksymiliana Kopystyńskiego z oględzin obozów w Dąbiu i Wadowicach z 10 stycznia 1919 r.

⁴⁶ ЦДІАУЛ, ф. 462, оп. 1, спр. 55. Protokół przesłuchania szer. Andrija Czapa z 23 kwietnia 1919 r., л. 5.

⁴⁷ ЦДІАУЛ, ф. 462, оп. 1, спр. 40. Brudnopis raportu z wizytacji obozu w Wadowicach w kwietniu 1919 r., л. 13.

⁴⁸ ЦДІАУ, ф. 309, оп. 1, спр. 1070. Relacja Julii Wasiakiwny z pobytu w Wadowicach od czerwca do sierpnia 1919 r., л. 1.

⁴⁹ BN, NT'Sz, mikrofilm 92035. Kopia raportu Ukraińskiej Misji Wojskowej z obozu w Wadowicach z 12 października 1919 r., k. 148.

⁵⁰ CAW-WBH, sygn. I.371.5.10. Wykaz półmiesięczny obozu w Wadowicach z 31 października 1919 r.

tam być aż 3000 ludzi, w tym 800 chorych na tyfus⁵¹. Możliwe, że chodzi tu o wszystkich przebywających w obozie, a nie tylko Ukraińców. Z kolei wedle danych MSWojsk stan na 6 listopada 1919 r. to 1860 jeńców z UAH i 1042 internowanych, więc może około 2500 Haliczan⁵². Skąd taka różnica, nie udało się stwierdzić – być może do obozu powróciły oddziały robotnicze jeńców i dlatego zwiększyła się liczba żołnierzy. Dalej są jeszcze większe różnice: wedle wykazu półmiesięcznego na 15 listopada 1919 r. w obozie było tylko 836 oficerów i żołnierzy UAH oraz 271 internowanych⁵³. Wedle raportu płk. Rodzińskiego z inspekcji sanitarnej 29 i 30 marca 1920 r. w obozie przebywało 2600 jeńców, jednak bez podziału na narodowości⁵⁴. Wydaje się jednak, iż większość z nich stanowili Haliczanie. W pierwszej połowie września 1920 r. w obozie przebywało kilkuset żołnierzy UAH⁵⁵. Miesiąc później ich liczba zwiększyła się, co było spowodowane powrotami z oddziałów robotniczych jeńców w celu zwolnienia do domów. Wówczas przebywało tam łącznie 3097 Ukraińców, w tym 2953 wojskowych⁵⁶.

Przybliżoną liczebność jeńców i internowanych z Galicji Wschodniej przedstawia poniższa tabela.

Tabela 1. Liczba Ukraińców w Obozie Jeńców nr 2 w Wadowicach, listopad 1918–wrzesień 1920

Data	Liczba
10.01.1919	min. 750 (1000–1500?)
04.1919	ok. 1900
Lato 1919	do 3000
12.10.1919	ok. 1260
31.10.1919	1624
15.11.1919	1097
09.1920	kilkuset
25.10.1920	3097

Źródło: opracowanie własne

⁵¹ З життя наших полонених в Вадовицях, „Вперед”, ч. 158, 29.11.1919.

⁵² CAW-WBH, sygn. I.301.10.333. Wyjaśnienia MSWojsk Dep. I w sprawie jeńców i internowanych udzielone na posiedzeniu Komisji Sejmowej w dniu 6 listopada 1919 r.

⁵³ CAW-WBH, sygn. I.371.5.10. Wykaz półmiesięczny osadzonych w obozie w Wadowicach z 15 listopada 1919 r.

⁵⁴ CAW-WBH, sygn. I.300.62.30. Protokół z inspekcji sanitarnej płk. dr. Rodzińskiego w obozie w Wadowicach 29 i 30 marca 1920 r.

⁵⁵ ЦДДАУЛ, ф. 146, оп. 8, спр. 3901. Pismo Edmunda Jurystowskiego do Kazimierza Gałęckiego z 14 września 1920 r. z rezultatami wizytacji obozów jenieckich w Polsce, л. 4-5.

⁵⁶ Z. Karpus, *Obóz jeńców bolszewickich i internowanych ukraińskich w Wadowicach. Raport z listopada 1920 roku*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1994, r. 39, nr 4, s. 161.

Codzienne życie internowanych Ukraińców i polskiej obsady było trudną symbiozą pomiędzy wrogami. Wedle raportu z połowy grudnia 1918 r., o ile Ukraińcy, którzy powrócili z frontu francuskiego, zachowywali się spokojnie, o tyle wzięci do niewoli w Galicji Wschodniej opierali się zarządzeniom, tak że musiały być stosowane środki przymusu⁵⁷. Plagą były wówczas ucieczki. Z powodu słabej kontroli wielu spośród osadzonych uciekało, korzystając z niewielkiej odległości do Czechosłowacji. W styczniu 1919 r. uciekło 13 jeńców, z czego złapano i odstawiono z powrotem tylko 5⁵⁸.

W tym samym miesiącu Kwatermistrzostwo DWP na Galicję Wschodnią wydelegowało kpt. Maksymiliana Kopystyńskiego w celu zbadania powodów ucieczek z obozów w Dąbiu i Wadowicach. Po odwiedzeniu pierwszego z obozów stwierdził, że stan kompanii wartowniczej był zbyt mały, co równało się zbyt małej liczbie posterunków, nie odizolowano jeńców od internowanych i wreszcie – internowani przysyłani byli bez dokumentów. Podobne spostrzeżenia poczynił również w Wadowicach, dodając do tego uwagę o stykaniu się ze sobą internowanych z obecnej wojny, Heimkehrów i reemigrantów z Niemiec oraz o używaniu internowanych do pracy w kancelarii z braku własnych ludzi. W dodatku w obozie w Wadowicach nie było nikogo z personelu, kto mówiłby po ukraińsku, wobec czego ustalenie przyczyny internowania było utrudnione⁵⁹. Kapitan Kopystyński rekomendował szereg zmian, które następnie zostały wprowadzone w formie rozkazów DOG Kraków. Miano wzmocnić kompanie wartownicze i służbę wartowniczą, sprawować surowsze kontrole na dworcach i sprawdzanie dokumentów podróżnych w pociągach, zaprowadzić cenzurę korespondencji, a także zaostrzyć warunki odwiedzin (tylko w wyjątkowych wypadkach i za specjalnym pozwoleniem). Bardzo istotne było również wprowadzenie ksiąg ewidencyjnych jeńców i internowanych oraz ksiąg depozytowych, a dla każdego przebywającego za drutami miał zostać założony arkusz wywiadowczy ze szczegółowymi danymi. 24 stycznia 1919 r. zakazano dostarczania do obozów gazet i czasopism⁶⁰. Dodatkowo nakazano utworzyć w obozach oddziały wywiadowcze, które miał zorganizować kpt. Kopystyński. Miały składać się z 1 lub 2 oficerów i około 20 żołnierzy konfidentów, którzy w czasie pełnienia służby w barakach i kantinie

⁵⁷ Raport Inspektoratu Straży na Zachodnią Galicję w Krakowie dla PKL w sprawie sytuacji w powiecie wadowickim z 20 grudnia 1918 r., w: *Narodziny niepodległości w Galicji (1918-1919). Wybór dokumentów z archiwów lwowskich*, oprac. M. Przeniosło, Kielce 2007, dok. nr 8/10, s. 125.

⁵⁸ CAW-WBH, sygn. I.304.1.11. Sprawozdanie kpt. M. Kopystyńskiego z wprowadzenia zmian w obozach Dąbie i Wadowice z 1 lutego 1919 r.

⁵⁹ *Ibidem*. Raport kpt. Maksymiliana Kopystyńskiego z oględzin obozów w Dąbiu i Wadowicach z 10 stycznia 1919 r.

⁶⁰ *Ibidem*. Odpis rozkazu DOG Kraków nr IV.10/pouf. ze stycznia 1919 r. w sprawie ucieczek jeńców ukraińskich z obozów; Odpis rozkazu DOG Kraków nr IV/272 z 24 stycznia 1919 r. w sprawie zakazu dostarczania gazet.

mieli podsłuchiwać rozmowy i o wszystkim meldować oficerowi wywiadu⁶¹. Nie przyniosło to jednak natychmiastowej poprawy. Oddział Wywiadowczy Dowództwa WP na Galicję Wschodnią nadal alarmował, iż osadzeni traktowani są ulgowo i umożliwia się im kontakt ze światem⁶².

Zwieńczeniem wszystkich zmian w funkcjonowaniu obydwóch obozów DOG Kraków było sprawozdanie kpt. Kopystyńskiego z 1 lutego 1919 r. Wyklarował się wówczas porządek działania w obu obozach. Wprowadzono codzienne imienne kontrole stanu liczebnego obozów, co miało uniemożliwić błędne wyliczanie stanu prowiantowego (w Wadowicach wykryto bowiem wydawanie przeciętnie o 75 porcji żywieniowych więcej dziennie, niż wynosił stan faktyczny, co – jak konstатовano – kosztować mogło Skarb Państwa 160 000 K w skali roku), wzmocniono obie kompanie wartownicze, zorganizowano oddziały wywiadowcze pod kierunkiem energicznych i zdatnych do tego oficerów (w Wadowicach kierował nim ppor. Krociński). Wprowadzono kontrolę i cenzurę korespondencji, zaprowadzono nowy system ewidencji, porządkując wszystkie akta dotyczące jeńców i internowanych. Kapitan Kopystyński prosił także o przysłanie z Galicji Wschodniej 30 podoficerów i szeregowych znających język ukraiński dla roli konfidentów w obozach w celu wzmocnienia kontrwywiadu⁶³. Tak więc DOG Kraków w piśmie z 8 lutego 1919 r. odrzucało zarzuty Dowództwa WP na Galicję Wschodnią odnośnie do ulgowego traktowania Ukraińców w obozach, podkreślając usilne starania dowództwa okręgu przez cały styczeń zmierzające do wprowadzenia zmian⁶⁴.

W kolejnych miesiącach stosunek polskiej obsady obozu do Ukraińców był zmienny. W marcu 1919 r. zaobserwowano problemy związane z nadużywaniem różnych form przemocy w stosunku do jeńców i internowanych przez oficerów i szeregowych WP, ale potem nastąpiły zmiany, gdyż podczas wizytacji przez delegację polsko-ukraińską w końcu kwietnia 1919 r. stwierdzono, iż *teraz komendant i oficerowie odnoszą się do jeńców lojalnie*. Dowódca obozu wysłuchiwał skarg jeńców, wystąpił też z propozycją, by jeńców i internowanych użyto do prac wiosennych i letnich. Każdy barak miał komendanta – ukraińskiego podoficera, dowództwo pozwalało na odwiedziny i nie robiło przeszkód, zorganizowano nawet straż pożarną spośród

⁶¹ *Ibidem*. Rozkaz DOG Kraków nr IV/85 ze stycznia 1919 r. dotyczący organizacji oddziałów wywiadowczych w obozach jenieckich okręgu.

⁶² CAW-WBH, sygn. I.304.1.10. Pismo Oddziału Wywiadowczego DWP na GW nr 272/D z 30 stycznia 1919 r. w sprawie stosunków w obozach Dąbie i Wadowice.

⁶³ *Ibidem*. Sprawozdanie kpt. M. Kopystyńskiego z wprowadzenia zmian w obozach Dąbie i Wadowice z 1 lutego 1919 r.

⁶⁴ *Ibidem*. Raport DOG Kraków do Sztabu Generalnego i DWP na GW nr IV/362 z 8 lutego 1919 r. w sprawie zmian, zaprowadzonych w obozach jenieckich okręgu.

Haliczan⁶⁵. Dobrze koresponduje to z relacją przedstawioną przez Julię Wasiakiwnę, która stwierdziła, iż kpt. Kopystyński początkowo odnosił się do internowanych dobrze, jednakże po tym, jak zrobiono na niego donos, jego stosunek zmienił się na gorsze⁶⁶. W drugiej połowie 1919 r. problemem była sprawa „salutowania” – polscy oficerowie i podoficerowie domagali się oddawania honorów wojskowych od jeńców, a jeśli ktoś ich nie pozdrowił, to szeregowców bili, a oficerów karali aresztem⁶⁷.

Reżim obozowy został zastrzony po ucieczce trzech oficerów jesienią 1919 r. Wzmocniono strażę, nikomu nie pozwolono wychodzić z baraków, do wychodków można było iść tylko pojedynczo, a szeregowcy – dodatkowo pod strażą⁶⁸. Podobnie było wiosną 1920 r.: w marcu nie wolno było nikomu wychodzić w nocy, ponadto jeńców bito. Czasopism nie wolno było czytać, niemniej otrzymywano je drogą nielegalną. Haliczan, którzy chcieli wstąpić do armii Petlury i pojechali do Łańcuta, odesłano do Wadowic, bo miał być to *niepożądany element*⁶⁹. Wydaje się, że dopiero decyzja o urlopowaniu jeńców ukraińskich z 9 kwietnia 1920 r. zmieniła reżim na łżejszy.

Omawiając stosunki pomiędzy strażnikami a osadzonymi, nie można nie wspomnieć o aktach przemocy stosowanych wobec więźniów w Wadowicach. Wiosną 1919 r. por. Krosiński, który w momencie kwietniowej wizyty komisji polsko-ukraińskiej został już usunięty, odnosił się brutalnie do jeńców i internowanych nawet w obecności pań z Ukraińskiego Czerwonego Krzyża. Sierżant Pływacz bił wówczas jeńców po głowie żelaznym prętem, tak że padali nieprzytomni na ziemię; plotki głosiły, że dwóch z nich zmarło w szpitalu, a jeden stracił mowę. Ci spośród więźniów, którzy wstawili się za bitymi, zostali za karę wysłani do więzienia wojskowego w Wiśniczu⁷⁰. Według Wasiakiwny w pierwszej połowie 1919 r. bito żelaznymi prętami, a szczególnie znęcał się nad ludźmi por. Staszkiwicz. W swojej relacji podawała nietypowy sposób bicia: delikwenta zawijano w koc, żeby nie było słychać jego krzyków, a następnie go bito⁷¹. Na przełomie 1919 i 1920 r. plut. Waligóra

⁶⁵ ЦДДАУЛ, ф. 462, оп. 1, спр. 40. Brudnopis raportu z wizytacji obozu w Wadowicach w kwietniu 1919 r., л. 14.

⁶⁶ ЦДДАУЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 1070. Relacja Julii Wasiakiwny z pobytu w Wadowicach od czerwca do sierpnia 1919 r., л. 1.

⁶⁷ З життя в таборі полонених в Вадовичах, „Нова Рада”, 31.01.1920.

⁶⁸ З життя наших полонених в Вадовицях, „Вперед”, ч. 153, 29.11.1919; З життя в таборі полонених в Вадовичах, „Нова Рада”, 31.01.1920.

⁶⁹ BN, NTSz, mikrofilm 92035. Wspomnienia z niewoli czet. J.G., 1919-1920 r., k. 282.

⁷⁰ Rzeczywiście w marcu 1919 r. część internowanych wysłano do tego więzienia; łącznie były to 23 osoby (w tym 1 kobieta) z inteligencji, które wstawily się za bitymi. Oficjalnymi powodami miało być przygotowanie rewolwy w obozie, przygotowywanie ucieczki, a innym w ogóle nie postawiono zarzutów. ЦДДАУ, ф. 462, оп. 1, спр. 40. Brudnopis raportu z wizytacji obozu w Wadowicach w kwietniu 1919 r., л. 13; ЦДДАУЛ, ф. 462, оп. 1, спр. 55. Relacja pt. „Мартирологія”, [1919 р.], л. 23.

⁷¹ ЦДДАУ, ф. 309, оп. 1, спр. 1070. Relacja Julii Wasiakiwny z pobytu w Wadowicach od czerwca do sierpnia 1919 r., л. 1.

miał nahajkę i *dla zabawy* miał bić, kogo popadnie⁷², zaś w marcu 1920 r. szeregowy UAH Figura został dźgnięty bagnetem tak, że trafił do szpitala; z kolei wspomniany plutonowy WP Waligóra z drugim podoficerem po wejściu do baraku mieli pobić po twarzy siedmiu jeńców bez żadnego powodu⁷³.

Wadowicki obóz składał się z 25 budynków drewnianych z kuchniami, warsztatami, odswżawialnią. Kapitan Kopystyński oceniał maksymalną pojemność obozu na 4000 osób⁷⁴. Również tu poszczególne baraki były opasane drutem kolczastym, jak w Dąbiu⁷⁵. W styczniu 1919 r. nie były one opalane, a z powodu braku szyb w oknach panowała niska temperatura, nie było także papy, ale pewne drobne remonty wykonywano. Stan obozu – zapewne pod energicznym kierownictwem kpt. Kopystyńskiego – poprawił się tak, że w kwietniu 1919 r. wizytacja potwierdziła czystość panującą w obozie. Przedstawiciele inteligencji (kilkanaście osób) mieli łóżka z siennikami albo sienniki i koce. Wszyscy cywilni jeńcy spali na drewnianych pryzkach i mieli koce do przykrywania się. Dawał się jednak odczuć wielki brak bielizny i ubrań (wielu jeńców chodziło bez koszul)⁷⁶. Stan obozu latem 1919 r. był nie najlepszy: wedle relacji oficera z Armii URL, Wasyla Prychody, obóz był brudny, a życie miały uprzykrzać duże ilości pcheł⁷⁷. Ukraińska Misja Wojskowa, wizytująca obóz 11 października 1919 r., stwierdziła jednak, iż nie było tam źle: baraki utrzymywane były w czystości, jak i cały obóz, ale nie było słomy i prześcieradeł. Nie było też zimowej odzieży, a niektórzy jeńcy nie mieli w ogóle żadnej – chodzili boszi i obdarczi⁷⁸. Zimą 1919 r. znowu nastąpiło zapuszczenie obozu, bowiem w marcu 1920 r. stwierdzono jego następujący stan: jeńcy leżeli na pryzkach bez sienników, między barakami przeciągnięte były rowy odwadniające, które z powodu niespuszczenia z nich wody śmierdziały. Także doły kloaczne były przepełnione, zaś wychodki – zalane moczem. Wszystko to powodowało straszliwy smród w obozie. Za to stan baraków był *niezły* – były utrzymane czysto⁷⁹. Stan obozu poprawiał się sukcesywnie, tak że

⁷² З життя в таборі полонених в Вадовичах, „Нова Рада”, 31.01.1920.

⁷³ З таборів полонених, „Вперед”, ч. 82, 8.04.1920.

⁷⁴ CAW-WBH, sygn. I.304.1.11. Raport kpt. Maksymiliana Kopystyńskiego z oględzin obozów w Dąbiu i Wadowicach z 10 stycznia 1919 r.

⁷⁵ Центральний Державний Архів Вищих Органів Влади та Управління України у Києві (dalej: ЦДАВО), ф. 2188, оп. 3, спр. 43. Relacja Semena Prokurata z pobytu w obozach Dąbie i Wadowice, [pocz. 1919 r.?], л. 8.

⁷⁶ ЦДІАУЛ, ф. 462, оп. 1, спр. 40. Brudnopis raportu z wizytacji obozu w Wadowicach w kwietniu 1919 r., л. 14.

⁷⁷ В. Прохода, *Записки непокірливого*, ч. 1, Торонто 1967, с. 346.

⁷⁸ BN, NTSz, mikrofilm 92035. Kopia raportu Ukraińskiej Misji Wojskowej z obozu w Wadowicach z 12 października 1919 r., k. 148.

⁷⁹ CAW-WBH, sygn. I.300.62.30. Protokół z inspekcji sanitarnej plk. dr. Rodzińskiego w obozie w Wadowicach 29 i 30 marca 1920 r.

w początkach września 1920 r. stosunki w nim panujące określono jako wzorowe⁸⁰. Podobnie było w końcu października 1920 r., gdy koncentrowano tam jeńców z UAH, którzy powrócili z oddziałów robotniczych i mieli zostać zwolnieni. Wykorzystywano wtedy 18 baraków, z czego 7 przeznaczono dla Ukraińców. Wówczas każdy z jeńców otrzymywał siennik, poduszkę i koc, za które był osobiście odpowiedzialny⁸¹.

Do bardzo istotnych zagadnień należało wyżywienie w obozie. Żywnienie jeńców i internowanych zostało ustalone rozkazem MSWojsk z 9 kwietnia 1919 r. Dla tej grupy była przeznaczona tzw. tabela „E”, która przewidywała dzienną rację w postaci 500 g chleba, 150 g mięsa, 700 g ziemniaków, 100 g świeżych warzyw i mąki, 50 g przypraw i 100 g kawy (dwie porcje). Jeńcy pracujący otrzymywali wyżywienie według tabeli „C”, która była większa o 200 g chleba i 100 g mięsa⁸². Przedstawione dane są jedynie danymi teoretycznymi – w praktyce o wyżywieniu decydowały możliwości zdobycia przez obóz wystarczającej liczby produktów żywnościowych, o co w Polsce nie było wówczas łatwo. Norm tych często nie dotrzymano. W styczniu 1919 r. na dzienny wikt składały się 3 porcje zupy ze zgniłej kapusty i ¼ chleba⁸³. Strzelec Hryńko Jurczyszyn, który został wzięty do polskiej niewoli w Przemyślu, przybyły do Wadowic w końcu 1918 r., meldował później w sztabie brygady USS, iż po przybyciu transportu do obozu [- -] *dali nam kawy z samej cykorii* [- -]. *Obiad w Wadowicach składał się z kapusty i kilku ziemniaków, razem zmieszanych albo na przemian; na drugi dzień ryba z ziemniakiem zmieszany z lupinami* [- -]⁸⁴. W marcu 1919 r. na śniadanie podawano słabą kawę, na obiad i kolację zupę z suszonych jarzyn, oprócz tego 1/8 chleba na osobę. W szpitalu wyżywienie było nieco lepsze⁸⁵. Zmiany na korzyść nastąpiły wiosną, widocznie jako efekt przyjscia na stanowisko dowódcy kpt. Kopystyńskiego. Jak stwierdzono, każdy barak wybierał swoich kucharzy i delegatów, którzy pilnowali tych pierwszych. Chleba wydawano tylko 350 g dziennie, a dwa razy w tygodniu 420 g, bo piekarnia w Wadowicach nie mogła dostarczyć więcej. Komendant starał się dopełnić dietę ziemniakami, ale nie zawsze mógł je dostać. Mięsa wydawano 100 g pięć razy w tygodniu, a jeśli mięsa nie było, to taką samą ilość słoniny. Na śniadanie dawano herbatę. Dowództwo obozu wniosło podanie o przyznanie większej ilości żywności, bo ta nie wystarczała. Prawdopodobnie

⁸⁰ ЦДДАУЛ, ф. 146, оп. 8, с. 3901. Pismo Edmunda Jurystowskiego do Kazimierza Gałęckiego z 14 września 1920 r. z rezultatami wizytacji obozów jenieckich w Polsce, л. 4.

⁸¹ Z. Karpus, *Obóz jeńców bolszewickich...*, op. cit., s. 162.

⁸² *Idem*, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy...*, op. cit., 54.

⁸³ ЦДДАУ, ф. 462, оп. 1, с. 55. Protokół przesłuchania Andrija Czapa ч. 377/19 z 28 kwietnia 1919 r., л. 3–4.

⁸⁴ *Ibidem*. Protokół przesłuchania szer. Hryńka Jurczyszyna z 3 stycznia 1919 r., л. 1.

⁸⁵ *Ibidem*. Protokół przesłuchania szer. Andrija Czapa z 23 kwietnia 1919 r., л. 5.

przyniosło to efekt. Jak zaświadcza Prochoda, późną wiosną 1919 r. dawano 500 g chleba i zupełną rybą (na obiad i kolację) oraz czarną kawę z cykorią (na śniadanie)⁸⁶. W obozie działała kantyna, w której można było kupić chleb, herbatę, mięso, jajka. Chleb dwukilogramowy kosztował 14 koron. Ceny w kantynie wyznaczył cywilny zarząd miejski. Inteligencja żywiła się tamże; za dopłatą 1 K otrzymywała *dobrze je-dzenie*⁸⁷. Latem 1919 r. dzienna racja dla inteligentów składała się z zupy lub herbaty na śniadanie, kapusty lub innych warzyw z mięsem na obiad, a na kolację – kawy lub herbaty oraz chleba (dziennie $\frac{1}{4}$ bochenka na osobę); jeśli go nie było, dawano na osobę po sześć sucharów⁸⁸.

Jak kształtowało się wyżywienie w Obozie Jeńców nr 2 od lata 1919 r. do stycznia 1920 r., nie można stwierdzić ze względu na brak źródeł. Wiadomo za to, iż od 1 lutego 1920 r. przestano wydawać chleb i jeńcy zmuszeni byli głodować. Sytuacja nie poprawiła się – w kwietniu 1920 r. jeńcy skarżyli się, że chleba nie widzieli od kilku miesięcy. Pożywienie stanowiły buraki, kapusta, brukiew i ziemniaki gorszego rodzaju. *Nie dają – bo nie mają... a do domu nie puszczają* – z goryczą stwierdzali na łamach prasy uwięzieni. Delegatki UKO, które odwiedziły obóz na greckokatolicką Wielkanoc, przywoziły dla każdego po pół bochenka chleba, kiełbasę i inne produkty dawno w Wadowicach niewidziane⁸⁹. Wydaje się, iż wyżywienie w obozie polepszyło się dopiero latem 1920 r., tak że jesienią tego roku sytuacja wyglądała na poprawną: komitet wybrany przez jeńców kontrolował wydawanie prowiantu przez Komisję Gospodarczą, ich stan badał również naczelnny lekarz obozu. Nadzór nad personelem kuchennym sprawowali sami osadzeni. Chleb wydawano poszczególnym barakom, a później był on już rozdzielany przez samych zainteresowanych. Należy nadmienić, iż wówczas w Wadowicach znajdowały się dwie kuchnie, jedna posiadająca 18 kotłów (dla jeńców bez zajęcia oraz oficerów), a druga – 4 kotły (dla pracujących, rekonwalescentów i Litwinów)⁹⁰.

Życie kulturalne w wadowickim obozie nie istniało (jego przejawów nie udało się odnaleźć w dostępnych źródłach). Jakie były tego przyczyny, nie jest wiadome. Posiadamy jedynie informację, że na przełomie 1919 i 1920 r. nie udzielano dostępu ukraińskim gazetom, w szczególności „Nowej Radzie” i „Hromadskiej Dumce”, a jeńcy nie mieli własnych książek. Jak wyraził się jeden z nich, *żyją jak dzikusy na bezludnej*

⁸⁶ В. Прохода, *op. cit.*, s. 346.

⁸⁷ ЦДДАУЛ, ф. 462, оп. 1, спр. 40. Brudnopis raportu z wizytacji obozu w Wadowicach w kwietniu 1919 r., л. 14.

⁸⁸ ЦДДАУЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 1070. Relacja Julii Wasiakiwny z pobytu w Wadowicach od czerwca do sierpnia 1919 r., л. 1.

⁸⁹ З табору полонених в Вадовицях, „Вперед”, ч. 57, 10.03.1920; Вадовиці, „Вперед”, ч. 95, 24.04.1920.

⁹⁰ Z. Karpus, *Obóz jeńców bolszewickich...*, *op. cit.*, s. 162-163.

wyspie⁹¹. Jedynym wyjątkiem, jeśli można to tak określić, była działalność duszpasterska. Wiosną 1919 r. posługę w obozach Dąbie, Wadowice i Modlin sprawowali ks. Anton Łomnycki⁹², a także internowani kapłani greckokatolicy. W Wadowicach w szpitalu znajdowała się nieźle wyposażona kaplica i tam zezwalano internowanym księżom odprawiać nabożeństwa. W związku z brakiem greckokatolickich strojów liturgicznych zmuszeni byli używać łańskich szat liturgicznych i z tego powodu niektórzy Ukraińcy robili sobie żarty⁹³. 28 lipca 1919 r. ksiądz Onufrij Orski objął obowiązki duszpasterza w szpitalu obozowym w Wadowicach, a potem stał się też kapelanem dla całego obozu⁹⁴.

Oboz Jeńców nr 2 był jednym z miejsc formowania oddziałów robotniczych jeńców, w 1919 r. złożonych w przeważającej większości z Ukraińców galicyjskich. Zgodnie z Ordre de Bataille Obozów Jeńców i Internowanych z 20 lipca 1919 r. Wadowice wystawiły 10 takich oddziałów o liczebności 300 osób każdy, które skierowano m.in. do Warszawy, oraz Kompanię Kolejową Jeńców nr 2 w Krakowie. W późniejszym okresie liczba oddziałów została zwiększona⁹⁵. W tym kontekście warto jeszcze dodać, iż w lutym 1920 r. dowództwo obozu w Wadowicach przysłało jeńców do oczyszczenia klasztoru oo. Karmelitów Bosych po tym, jak kwaterowali tam rekruci do WP. Jeńcy nie chcieli podjąć się czyszczenia wychodków, dopiero gdy klasztor obiecał im zapłatę i wyżywienie, pracę tę wykonali⁹⁶.

W obozie jeszcze od czasów I wojny światowej istniał szpital. Składały się nań wielki murowany budynek i 13 baraków. Nieznany jest jego stan w pierwszych miesiącach pobytu tam Ukraińców, lecz podczas wizyty w kwietniu 1919 r. stwierdzono stan wzorowy. Komendantem był ppłk lek. Edward Hajn, pod którego dowództwem pracowało aż 16 lekarzy. Sam komendant był osobą inteligentną, kulturalną i ludzką, jak określał go prof. Studynski. W szpitalu panowała czystość, natomiast baraki szpitalne w lecie były dobre, ale w zimie *zabójcze* ze względu na niemożność ich ogrzania⁹⁷. Co prawda tyfus powrotny nie wygaśł, ale śmiertelność miała być niewielka. W szpitalu znajdowało się ponad 400 inwalidów (należy przypuszczać, iż

⁹¹ *З життя в таборі полонених в Вадовичах*, „Нова Рада”, 31.01.1920.

⁹² Na wniosek biskupa polowego WP został on przyjęty z dniem 30 września 1919 r. w charakterze starszego kapelana w VII klasie uposażenia jako kapłan obrządku greckokatolickiego dla obozu w Dąbiu.

⁹³ ЦДІАУЛ, ф. 779, оп. 1, спр. 49. Wspomnienia o. Iwana Zajca z polskiej niewoli, л. 13.

⁹⁴ AP Przemysł, ABGK, sygn. 4721. Pismo do Ordynariatu Biskupiego w Przemysłu z 4 sierpnia 1919 r. w sprawie objęcia obowiązków duszpasterskich przez ks. Orskiego w obozie w Wadowicach, k. 88.

⁹⁵ CAW-WBH, sygn. I.301.10.334. Ordre de Bataille obozów jeńców i internowanych i oddziałów robotniczych jeńców z 20 lipca 1919 r.

⁹⁶ *Kronika klasztoru Karmelitów Bosych w Wadowicach 1892-1921*, oprac. o. Cz. Gil OCD, Kraków 2009, s. 432.

⁹⁷ ЦДІАУЛ, ф. 462, оп. 1, спр. 40. Brudnopis raportu z wizytacji obozu w Wadowicach w kwietniu 1919 r., л. 13-14.

byli to także powracający z frontów wojny światowej). Stosunki sanitarne w obozie latem 1919 r. były *znośne*⁹⁸, natomiast jesienią 1919 r. podkreślano, że w szpitalu było *bardzo czysto*. Duży problem stanowiło jednak wychodzenie do toalet – w nocy było to zabronione, a jeśli ktoś wyszedł, to go bito⁹⁹.

W marcu 1920 r. dla przychodzących transportów przeznaczono cztery baraki dla 14-dniowej kontumacji, jednak nie były one oddzielone od reszty obozu¹⁰⁰. Osobny barak istniał dla ozdrowieńców i tylko w nim były sienniki. W tym okresie dobrze działały tam wyremontowane zakłady kąpielowe i odsważalnie, z 50 prysznicami, 7 wannami dla oficerów i 6 aparatami dezynfekcyjnymi (2 stałe, 4 ruchome). Dziennie z kąpeli i odsważalni mogło skorzystać 1200 osób. Jeńcy kierowani byli do kąpeli dwa razy w tygodniu, ale nie udało się całkowicie wytepić wszy, bowiem brakowało środków dezynfekcyjnych, a także nie można było równocześnie z kąpielami odsważać baraków. Mimo to w marcu 1920 r. tyfus plamisty występował rzadko (często za to wśród przybywających transportów)¹⁰¹. Kilka miesięcy później, w październiku 1920 r., stan szpitala przedstawiał się dobrze. Pracowali tam wówczas: lekarz naczelny, dwóch lekarzy jeńców, pięciu felczerów i czterech pomocników sanitarnych. Przeciętnie zgłaszało się 80-90 chorych. Zauważano jednak, iż stan zdrowotny jeńców w lecie przedstawiał się korzystniej niż w okresie zimowym. Warto dodać, iż (zapewne na polecenie ppłk. Polkowskiego) w obozie zachowywano *pedantyczną czystość*: zamiatano ulice i place wewnątrz, dwa razy na tydzień myto podłogi i przyce w barakach, odświeżano je także poprzez bielenie¹⁰².

Jaka była w związku z powyższym śmiertelność Ukraińców galicyjskich, trudno jednoznacznie stwierdzić, ponieważ brakuje pełnego wykazu zmarłych osób. Przypuszczać należy, iż mogło to być kilkuset ludzi. Dane Ukraińskiego Komitetu Obywatelskiego, który otrzymał odpisy aktów zgonów zmarłych w szpitalu obozowym, wykonane w 1921 r. przez o. Onufrego Orskiego, kapelana obozu, obejmują jedynie okres 1 stycznia 1920–19 stycznia 1921 r. Wykaz ten liczy 444 nazwisk zmarłych jeńców ukraińskich. Przyczyny zgonu nie zostały niestety podane¹⁰³. Według infor-

⁹⁸ ЦДДАУЛ, ф. 309, оп. 1, с. 1070. Relacja Julii Wasiakiwny z pobytu w Wadowicach od czerwca do sierpnia 1919 r., л. 1.

⁹⁹ BN, NTSz, mikrofilm 92035. Kopia raportu Ukraińskiej Misji Wojskowej z obozu w Wadowicach z 12 października 1919 r., k. 148v.

¹⁰⁰ CAW-WBH, sygn. I.300.62.30. Protokół z inspekcji sanitarnej płk. dr. Rodzińskiego w obozie w Wadowicach 29 i 30 marca 1920 r.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² Z. Karpus, *Obóz jeńców bolszewickich...*, op. cit., s. 164.

¹⁰³ ЦДДАУ, ф. 462, оп. 1, с. 73, к. 1-7. Wykaz zmarłych w szpitalu obozowym w Wadowicach od stycznia 1920 r. do stycznia 1921 r.

macji podanych w 1932 r. przez delegata ukraińskiego Towarzystwa Ochrony Mogił Wojennych, Bohdana Kabariwskiego, w obozie wadowickim od 1 listopada 1918 r. do kwietnia 1920 r. miało umrzeć aż 1069 Ukraińców galicyjskich¹⁰⁴. Podstawą jego informacji były dane znajdujące się przed II wojną światową w aktach Urzędu Wojewódzkiego Krakowskiego¹⁰⁵. Dla porównania według wyliczeń Wiesława Olszewskiego w Obozie Jeńców nr 1 w Strzałkowie w okresie lipiec 1919–lipiec 1920 zmarło 366 Ukraińców galicyjskich¹⁰⁶, a w kilku obozach twierdzy Brześć Litewski według szacunków Emiliana Wiszki zmarło około 2400 żołnierzy UAH¹⁰⁷.

Już od początku konfliktu społeczeństwo ukraińskie starało się przyjść z pomocą swoim rodakom uwięzionym w polskich obozach. Rodziny osadzonych docierały do Wadowic od pierwszych tygodni funkcjonowania obozu. Jednakże ówczesny dowódca obozu w Wadowicach (ppłk Klemensiewicz) miał nie wpuścić przybyłych tam kobiet ani też nikogo innego¹⁰⁸.

W latach 1919-1920 obóz odwiedzały różne misje. Jako pierwsza, na mocy porozumień między stronami polską i ukraińską, w końcu stycznia 1919 r. przybyła misja kobieca z Ukraińskiego Czerwonego Krzyża w składzie: Sofija Ołeksijiwna, Olha Kosewyczowa i Daria Starosolska¹⁰⁹. Choć szczegóły wizyty nie są znane (nie zachowały się odnośne memoriały), to wiadomo, iż Ukrainki przekonały się naocznie o występujących potrzebach i nieprawidłowościach, a gdy mogły, to interweniowały na miejscu¹¹⁰. 26 i 27 kwietnia 1919 r. obóz odwiedziła mieszana delegacja polsko-ukraińska, w skład której wchodziłi Ołena Fedak-Szeparowycz, prof. Kyryło Studynski i Bączkańska, Polka ze Stanisławowa. Komisja zastała obóz w dobrym stanie, stwierdzono czystość i energiczne jego prowadzenie przez kpt. Kopystyńskiego. Delegacja prosiła DOG Kraków o poprawę wyżywienia, zwolnienie kobiet, dzieci i wszystkich powyżej 50 lat, zezwolenie na czytanie gazet, wyznaczenie stałego kapłana i wypłacanie pieniędzy zgodnie z umową z 1 lutego 1919 r.¹¹¹ Kilka dni później

¹⁰⁴ Б. Кабарівський, *З поїздки до Вадович*, „Літопись Червоної Калини”, №1, 1932, с. 16.

¹⁰⁵ Źródeł tych nie udało mi się odnaleźć podczas kwerendy w AN w Krakowie, więc prawdopodobnie zostały zniszczone w okresie II wojny światowej.

¹⁰⁶ W. Olszewski, *Jeńcy i internowani zmarli w obozie Strzałkowo w latach 1915-1921*, Warszawa 2012, s. 38-75.

¹⁰⁷ E. Wiszka, *Brześć Litewski. Obozy jeńców i internowanych (1919-1921)*, Toruń 2010, s. 55.

¹⁰⁸ Tej informacji nie udało się potwierdzić w innych źródłach. Т. Кормош, *Спомини з останних днів (прспровження)*, „Република”, ч. 23, 28.02.1919.

¹⁰⁹ BN, NTSz, mikrofilm 92037. Pismo Ukraińskiej Rady Narodowej do Państwowego Sekretariatu ZURL z 20 stycznia 1919 r. w sprawie wyboru delegatek, k. 138.

¹¹⁰ ЦДІАУЛ, ф. 462, оп. 1, спр. 34. Przegląd działalności Sekcji Samarytańskiej UKO z [1920] r., л. 18.

¹¹¹ ЦДІАУЛ, ф. 462, оп. 1, спр. 34. Przegląd działalności Sekcji Samarytańskiej UKO z [1920] r., л. 18; ф. 462, оп. 1, спр. 40. Brudnopis raportu z wizytacji obozu w Wadowicach w kwietniu 1919 r., л. 14.

(w początkach maja) obóz odwiedził delegat Duńskiego Czerwonego Krzyża, Axel Wahl Bau, jednak rezultat i w tym przypadku nie jest znany¹¹². 12 października 1919 r. Wadowice odwiedziła Ukraińska Misja Wojskowa w Polsce (petlurowska). Oficerowie Armii URL Jakiw Gorszkowskij i Kłym Pomohajlenko wizytowali obóz 10 i 11 października 1919 r. O rezultatach spostrzeżeń była już mowa w tekście, dodać jedynie należy, iż delegaci zauważyli nierówne traktowanie Ukraińców „galicyjskich” i „naddnieprzańskich”. Ci pierwsi mieli otrzymywać pieniądze (zgodnie z umową z 1 lutego 1919 r.) oraz być lepiej traktowani przez administrację¹¹³.

W celu niesienia skoordynowanej pomocy jeńcom i internowanym w grudniu 1918 r. utworzono Ukraiński Komitet Obywatelski (UKO), na czele którego stanął znany działacz społeczny dr Stepan Fedak. Udzielaniem pomocy jeńcom zajmowała się Sekcja Pomocy Jeńcom i Internowanym, w późniejszym okresie Sekcja Samarytańska¹¹⁴. Działalność komitetu poza Lwowem nastąpiła jednak dopiero od jesieni 1919 r., gdy udało się uzyskać zgodę polskiego dowództwa na niesienie pomocy uwięzionym w obozach. Faktycznie, w Wadowicach delegaci UKO pojawili się dwa razy. Od 14 do 16 stycznia 1920 r. znajdował się tam dr Danyło Nasada, który przywiózł pomoc świąteczną. Rozdano następującą liczbę darów:

Tabela 2. Spis darów UKO dla internowanych w Wadowicach, styczeń 1920 r.

Nazwa produktu i liczba:
174 nowe koszule
20 par spodni
10 tuzinów chusteczek
156 koszul
96 chustek
35 kurtek
185 par drewnianych butów
25 par starych butów skórzanych
12 par starych butów drewnianych
mydło

¹¹² *Kronika: Położenie jeńców ukraińskich*, „Nowy Dziennik”, nr 78, 4.05.1919.

¹¹³ BN, NTSz, mikrofilm 92035. Kopia raportu Ukraińskiej Misji Wojskowej z obozu w Wadowicach z 12 października 1919 r., k. 148v.

¹¹⁴ ІІДІАУ, ф. 462, оп. 1, сnp. 1. Statut Komitetu, л. 10; ІІДІАУ, ф. 462, оп. 1, сnp. 34. Raport z działalności Sekcji Samarytańskiej UKO z 25 lutego 1920 r., л. 2.

książki
gazety
26 kamizelek
25 czapek
34 pary skarpet
5 par rękawic
4 pary butów (kamasze)
694 bochenki chleba
250 par butów skórzanych (od p. Wontorskiego przywiezione z Bielska)
8000 papierosów

Źródło: ЦДІАУ, ф. 462, оп. 1, од. 64, л. 3

Prócz tego w szpitalu na ręce kapelana, ks. Orskiego, dr Nasada przekazał następującą liczbę darów dla chorych:

Tabela 3. Spis darów UKO dla chorych w szpitalu w Wadowicach, styczeń 1920 r.

Nazwa produktu i liczba
34 pary nowych spodni
165 par butów drewnianych
32 pary starych spodni i bluzek
120 koszul
60 par kalesonów nowych i starych
232 bochenki chleba
200 par butów skórzanych
63 puszeki mleka
4900 papierosów

Źródło: ЦДІАУ, ф. 462, оп. 1, од. 64, л. 3

W sprawie warunków w obozie w Wadowicach dr Nasada złożył odrębny raport do DOG Kraków 19 stycznia 1920 r. Z powodu choroby delegat zmuszony był powrócić do Lwowa 21 stycznia 1920 r.¹¹⁵ Należy wspomnieć także o konflikcie, który został wywołany przez te dary: paczka z 30 ubraniami trafiła do szpitala, a tam kapelan

¹¹⁵ ЦДІАУ/І, ф. 462, оп. 1, спп. 64. Raport delegata UKO dr. Danyła Nasady z odwiedzin w obozach w Dąbiu i Wadowicach ze stycznia 1920 r., л. 1–4.

obożu o. Onufrij Orski wybrał dla siebie najlepsze spodnie, po czym paczkę ubrań dla chorych oddał pod opiekę polskiemu podoficerowi zamiast komitetowi jeńców (o co mieli do niego pretensje Ukraińcy). W nocy dary zniknęły. Kapelan chciał później wspomniane spodnie sprzedać cztetearowi¹¹⁶ Didyczowi, zamiast mu je oddać¹¹⁷.

W kwietniu 1920 r. UKO udało się wystarać w DOG Lwów o zezwolenie na wysłanie wagonu odzieży i żywności do Wadowic (wojsko dostarczyło wagon oraz eskortę żołnierską), dokumenty oraz legitymację dla Wołodymyra Barana. Nadto dr Fedak wysłał do Krakowa 20 000 K, za które zakupić miano najpotrzebniejsze rzeczy dla jeńców i internowanych¹¹⁸.

Zwolnienia cywilów, internowanych w Polsce, rozpoczęły się w kwietniu 1919 r., gdy zwolniono kapłanów greckokatolickich. 13 maja 1919 r. MSWojsk poleciło DOG Kraków utworzyć w porozumieniu z DWP i Generalnym Delegatem Rządu dla Galicji Komisję Rewizyjną dla zwalniania internowanych cywilnych. Komisja upoważniona została do badania spraw internowanych na miejscu w obozach w Dąbniu oraz Wadowicach i miała prawo zwalniać z obozów na wolność lub/i konfinować w miejscu zamieszkania¹¹⁹. Do grudnia 1919 r. zwolniono jednak niezbyt dużą liczbę osób. Dopiero na mocy amnestii Rady Ministrów z 15 grudnia 1919 r. internowani cywilni zostali wypuszczeni na wolność. Jeńcy wojskowi pozostali w obozach do 9 kwietnia 1920 r., gdy MSWojsk udzieliło im bezterminowego urlopu, co w praktyce równało się zwolnieniu¹²⁰. Według dostępnych informacji w kwietniu 1920 r. z Wadowic zwolniono 8902 Ukraińców¹²¹. Z uwagi na sytuację wojenną zwalnianie zostało jednak wstrzymane w połowie maja, dlatego też wielu z jeńców przynależnych do obozu pozostało w oddziałach robotniczych jeńców po tym terminie. Dopiero w październiku 1920 r. MSWojsk wprowadziło nowe przepisy dotyczące zwolnień i tym samym powrócono do urlopowania jeńców z UAH. Do 20 października 1920 r. wszystkie obozy, oddziały robotnicze jeńców, szpitale i inne instytucje przetrzymujące tę kategorię osób miały odesłać je do Obozu Jeńców nr 2, skąd miały zostać odesłane do domów. Prawo wydania rozkazu urlopowania

¹¹⁶ Odpowiednik stopnia podporucznika.

¹¹⁷ *З життя в таборі полонених в Вадовичах*, „Нова Рада”, 31.01.1920.

¹¹⁸ ЦДІАУЛ, ф. 462, оп. 1, спр. 40. Odpis listu UKO dla p. Pinczynskiej w Krakowie na temat darów świątecznych dla jeńców w Dąbniu i Wadowicach; Pismo DOG Lwów do UKO z 9 kwietnia 1920 r. z zezwoleniem na przewóz rzeczy do Wadowic, л. 36-38.

¹¹⁹ CAW-WBH, sygn. I.310.2.26. Pismo DOG Kraków nr IV/2248 z 5 czerwca 1919 r. w sprawie zorganizowania Komisji Rewizyjnej.

¹²⁰ CAW-WBH, sygn. I.300.76.264. Pismo MSWojsk do NDWP L. 6938/20. II z 9 kwietnia 1920 r. w sprawie urlopowania jeńców ukraińskich.

¹²¹ Z. Karpus, *Obóz jeńców bolszewickich...*, op. cit., s. 161.

zastrzegą sobie MSWojsk (O/II). Urlopowaniem z Wadowic miała zająć się Komisja Rewizyjna w DOG Kraków. Podstawą miały być dokumenty dotyczące zachowania się jeńca w czasie niewoli i jego lojalność wobec państwa polskiego¹²². Z dostępnych źródeł wynika, iż Haliczanie przybywali z oddziałów robotniczych jeńców do obozu i byli zwalniani przez całą jesień 1920 r.

Pamięć o jeńcach zmarłych w Wadowicach trwała wśród Ukraińców w okresie przedwojennym. Zajmowała się tym krakowska filia Towarzystwa Ochrony Wojennych Mołoj. Z jej inicjatywy Bohdan Kabariwski przybył w listopadzie 1931 r. do Wadowic. Znajdował się tam cmentarz, gdzie zostali pochowani zmarli w obozie w latach 1918-1921. Mogiły były dosyć zapuszczone, jak twierdził autor, z uwagi na brak zainteresowania społeczeństwa. Kabariwski proponował zebranie pieniędzy na uporządkowanie 1500 grobów (wliczając w to również mogiły pochowanych tam Ukraińców z armii austro-węgierskiej i rosyjskiej) oraz wystawienie pomnika¹²³. Planów tych prawdopodobnie nie udało się zrealizować.

Polski obóz jeniecki w Wadowicach został utworzony na miejscu obozu austriackiego kilkanaście dni po rozpoczęciu wojny polsko-ukraińskiej o Galicję Wschodnią. Stronie polskiej udało się go przejąć bez strat w wyposażeniu, dzięki czemu mógł być od razu wykorzystany dla przetrzymywania jeńców i internowanych z wymienionego konfliktu. W lipcu 1919 r. władze polskie nadały mu oficjalną nazwę Obóz Jeńców nr 2 Wadowice i przeznaczyły dla jeńców wojennych z Ukraińskiej Armii Halickiej. Stanowili oni większość Ukraińców tu przetrzymywanych, lecz ze względu na brak miejsca w innych obiektach znaleźli się tam także cywile z Galicji Wschodniej zatrzymani przez władze polskie. Ukraińcy galicyjscy pojawili się w Wadowicach już w połowie listopada 1918 r. Okres przebywania poszczególnych osób znacząco się różnił: podczas gdy internowani przebywali tu średnio przez kilka miesięcy, niektórzy jeńcy – nawet dwa lata. Większość byłych ukraińskich wojskowych została zwolniona po ogłoszeniu rozkazu Ministerstwa Spraw Wojskowych z 9 kwietnia 1920 r. o urlopowaniu jeńców wojskowych. Warto dodać, iż do Wadowic przez całą drugą połowę 1920 r. przybywali Haliczanie, zwalniani z oddziałów robotniczych jeńców i wyjeżdżający do domów. Liczebność omówionej przeze mnie grupy wynosiła do kilkunastu tysięcy osób, dokładnych danych w toku badań nie udało się ustalić. Warunki panujące w obozie w porównaniu z pozostałymi miejscami tego typu w ówczesnej Polsce były nie najgorsze, na wyróżnienie zasługuje zwłaszcza

¹²² Державний Архів Івано-Франківської Облaсті (dalej: ДАІФО), ф. 11, оп. 1, спр. 6. Rozkaz MSWojsk do Generalnego Delegata Rządu L. 13006/def. 20 z 9 października 1920 r. w sprawie kontynuacji urlopowania jeńców z UAH, л. 1-6.

¹²³ Б. Кабарівський, *op. cit.*, с. 16.

fakt, iż przez większość czasu było w nim czysto, zresztą liczne wizytacje podkreślały dobry stan zabudowań obozowych. Wadowicki obiekt trapiły jednak takie same problemy, jak pozostałe obozy w Polsce: braki wyposażenia, niedostatek żywności czy często pojawiająca się przemoc względem osadzonych. Na podkreślenie zasługuje niewystąpienie masowych epidemii chorób zakaźnych, co zaistniało dzięki dobremu prowadzeniu szpitala obozowego. Mimo tego w obozie zmarło kilkuset Ukraińców, którzy zostali pochowani na miejscowym cmentarzu. Z uwagi na fakt, że przetrzymywani w większości byli wojskowymi, często chłopami powołanymi do wojska ukraińskiego, w Wadowicach nie miała miejsca praca na niwie kulturalnej czy oświatowej. Na koniec należy stwierdzić, iż na podstawie dostępnych źródeł nie udało się ustalić, czy zachodziły kontakty między ludźmi zamkniętymi w niewoli a cywilną ludnością miasta Wadowice.

Bibliografia:

Źródła archiwalne

Archiwum Narodowe w Krakowie:

Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 30.

Archiwum Państwowe w Przemyślu:

Zespół 142 Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyślu, sygn. 4721.

Biblioteka Narodowa w Warszawie:

Zbiory Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki, mikrofilm 69010, 92035, 92037, 92255.

Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego:

Zespół I.300.7 Oddział I MSWojsk, sygn. 92.

Zespół I.300.62 Departament Zdrowia MSWojsk, sygn. 30.

Zespół I.300.76 Oddział II MSWojsk, sygn. 264.

Zespół I.301.10 Oddział IV NDWP, sygn. 332, 333, 334, 335, 356, 357.

Zespół I.304.1 Dowództwo WP na Galicję Wschodnią, sygn. 10, 11, 63.

Zespół I.310.2 Dowództwo Frontu Galicyjsko-Wołyńskiego, sygn. 26.

Zespół I.371.5 Dowództwo Okręgu Korpusu nr V Kraków, sygn. 10.

Центральний Державний Архів Вищих Органів Влади та Управління України у Києві:

Фонд 2188 Начальна Команда Галицької Армії, опис 3, спр. 43.

Центральний Державний Історичний Архів України у Львові:

Фонд 146 Галицьке Намісництво, опис 8, спр. 3046, 3901.

Фонд 211 Польська комісія ліквідаційна, опис 1, спр. 68.

Фонд 212 Урядова комісія для Галичини, Тешинської Сілезії і Горішньої Орави та Спіжу у м. Львів, опис 1, спр. 30.

Фонд 309, Наукове Товариство ім. Шевченка, опис 1, спр. 1070.

Фонд 462, Український Горожанський Комітет у Львові, опис 1, спр. 1, 34, 40, 55, 64, 73.

Фонд 779 Редакція газети „Діло”, опис 1, спр. 49.

Державний Архів Івано-Франківської Облaсті

Фонд 11 Печениське повітове староство, опис 1, спр. 6.

Dokumenty opublikowane

Karpus Z., *Obóz jeńców bolszewickich i internowanych ukraińskich w Wadowicach. Raport z listopada 1920 roku*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1994, r. 39, nr 4, s. 158-165.

Kronika klasztoru Karmelitów Bosych w Wadowicach 1892-1921, oprac. o. Cz. Gil OCD, Kraków 2009.

Narodziny niepodległości w Galicji (1918-1919). Wybór dokumentów z archiwów lwowskich, oprac. M. Przeniosło, Kielce 2007.

Красноармейцы в польском плену. Сборник документов, под ред. Н.Е. Елисейевой, З. Карпуса, Г.Ф. Матвеева, К.К. Миронова, В. Резмера, Е. Росовской и Н.С. Тархова, Москва 2004.

Prasa

„Nowy Dziennik”, 1919.

„Вперед”, 1919-1920.

„Літопись Червоної Калини”, 1932.

„Нова Рада”, 1920.

„Република”, 1919.

Wspomnienia

Прохода Василь, *Записки непокірливого*, ч. 1, Торонто 1967.

Opracowania

Bogusz R., *Obóz dla jeńców i internowanych w Krakowie Dąbju. Zarys historii*, „Rocznik Krakowski”, t. LXVII, Kraków 2001, s. 111-114.

Hupert W., *Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołynia w roku 1919*, Lwów-Warszawa 1928.

Karpus Z., *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918-1924*, Toruń 1997.

Karpus Z., *Wymiana jeńców wojennych między Polską a Litwą (październik 1920-styczeń 1921)*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska”, 1991, nr 5, s. 102-109.

Siwiec-Cielebon M., *Wpływ rozbudowy infrastruktury wojskowej na rozwój przestrzenny miasta – zarys problematyki*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny”, 2009, nr 12, s. 52-75.

Sribnyak I., *Internowani żołnierze Armii URL w Wadowicach (pierwsza połowa 1921 r.): szczegóły pobytu i stosunku z polskim dowództwem obozu (w świetle źródeł ukraińskich)*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny”, 2017, nr 20, s. 87-99.

- Węglewicz W., *Jeńcy i internowani ukraińscy w Polsce w latach 1918-1920. Zarys problematyki, obecny stan wiedzy i postulaty badawcze*, w: *Zimowa Szkoła Historii Najnowszej 2016. Referaty*, red. M. Przeperski, Ł. Kamiński, Warszawa 2017, s. 13-23.
- Węglewicz W., *Zarys dziejów obozu jeńców w Wadowicach w latach 1918-1921*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny”, 2016, nr 19, s. 163-178.
- Wyszczelski L., *Jeńcy wojny polsko-rosyjskiej 1919-1920*, Warszawa 2014.
- Срібняк І., *Лагерь интернированных Войск УНР в Вадовицах, Польша (условия пребывания и моральное состояние военнослужащих в мае-июле 1921 г.)*, „Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки” вип. 26, 2017, с. 124-140.
- Срібняк І., *Особенности функционирования Общевоинской кадетской школы армии УНР в мае-октябре 1921 г. во время интернирования в Польше («вадовицкий период»)*, „Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки”, номер 4, 2014, с. 71-76.

SUMMARY

POWs from the Ukrainian Halych Army and civilians interned from Eastern Galicia in POW camp no. 2 in Wadowice (1918-1920)

The article deals with the holding of prisoners-of-war from the Ukrainian Halych Army and Ukrainian civilian internees in the POW camp of Wadowice in years 1918-1920. It was then the main group of people staying at this location. The article deals with the following issues: when the Ukrainian captivity started, the number of POWs and internees in the camp, the Polish command, relations between guards and inmates, material conditions, nourishment, sanitary conditions, mortality, and relief for prisoners from Eastern Galicia.

Keywords: Ukrainian Halych Army, prisoners-of-war, Polish-Ukrainian war, internees